

УГОВОР О КУПОВИНИ И ПРОДАЈИ ПОКРЕТНИХ СТВАРИ У ГРАДСКОМ ПРАВУ КОТОРА У XIV ВИЈЕКУ

1. Уводне напомене

Котор је за средњовјековну Србију био главни трговачки центар веза са прекоморским свијетом и значајан конкурент Дубровчана у њиховој посредничкој трговини. Стога би се могло очекивати да о продаји покретних ствари у XIII и XIV вијеку, док је Котор био у склопу српске државе, у правним изворима града (Статуу и нотарским књигама) нађено доста података. Међутим, постојећи изворни материјал пружа сасвим другачију слику. Нотарске књиге садрже релативно мало података о овом уговору, знатно мање него о другим уговорима, нарочито мање него о уговору о купопродаји непокретности.¹ Иста ситуација је и у которском Статуу. Законодавац је овом уговору посветио мали број норми, што иначе није неки нарочити изузетак у статутарном праву Котора у односу на право у осталим средњовјековним приморским градовима.² Статутарне одредбе о продаји по-

¹ Основни разлог за то треба прије свега тражити у чињеници да је форма закључења уговора у основи различита код продаје покретних и непокретних ствари. Јавно оглашавање (... *facera per Vicarium seu Riparium communitatis in platea nunciare*"...) и нотарска карта (*instrumentum*) били су обавезни само за купопродају непокретности; *Statuta et leges civitatis Cathari, Venetiis 1616, Cap. 256, De constitutione venditionis possessorum*.

² О уговору о продаји покретних ствари у праву Дубровника писала је Ј. Даниловић, *Облигациони односи у дубровачком праву од XIII до средине XIV века*, Београд, 1957. стр. 166-179; о праву Будве Ж. Бујклић, *Право уређење средњовјековне будванске комуне*, Некшић, 1987. стр. 186-188; о брачком праву А. Цвитанић, *Средњовјековни статут брачке комуне*, Супетар, 1968. стр. 66-68; о праву Задра А. Беуец, *Статут града Задра из 1305. године*, Вјесник Државног архива у Ријеци, Ријека 1954. св. 2, стр. 658-660; о праву Сплита, А. Цвитанић, *Правно уређење сплитске комуне*, Сплит 1964. стр. 143-144; о правима градова истарске регије Л. Маргетић, *Основе истарскога средњовјековног обвезног права*, Загреб, 1987. Јазв РАД, књ. 433, стр. 44-46.

кретних ствари су у ствари претежно тржишна ограничења у промету ових добара. Има само неколико одредби на основу којих би се цјеловитије обрадила питања везана за основна обиљежја овог уговора и дали одговори на низ питања која се намећу приликом његове анализе.

Но, (ако незнатан) архивски материјал и законодавне норме, уз грађу коју о овом питању пружају архиви у приморским градовима са којима је Котор трговао, пружају ипак довољно драгоцених података за одређивање општих карактеристика овог уговора. При томе треба на самом почетку истаћи да се у анализи овог уговора морало прије свега поћи од класификације разноврсних покретних ствари као предмета продаје, јер су управо разне врсте ствари, њихова вриједност и важност биле од битног значаја за утврђивање правног режима овог уговора. Основна подјела на покретне ствари које су предмет купопродаје у унутрашњем промету и обично мањих новчаних вредности и на покретне ствари које су већих вриједности и предмет су интензивне спољне или унутрашње трговинске размјене условила је стварање неких специфичности у правној регулативи овог уговора. Оне су највише дошле до изражаја код закључивања уговора и код разних статутарних ограничења у промету покретних ствари.

2. — Форма закључења уговора

Emptio venditio покретних ствари мањих вриједности у унутрашњој трговини је најближи класичном римском уговору о купопродаји. За закључивање уговора је била довољна проста сагласност воља уговорних страна без испуњења неких посебних формалности. Писмена форма није захтијевана, што је и разумљиво, јер су на такав начин продаване ствари релативно мале имовинске вриједности. То су биле у ствари једноставно купопродаје животних намирница које су се редовно, несметано и свакодневно одвијале на градским трговима и у селима са непосредном предајом ствари и исплатом цијене. Стога није било потребе ни за статутарним установљивањем неке специфичне и посебне форме за закључивање овог уговора. Уговор је консесуалан, нема неких посебних услова за закључивање изузев просте сагласности воља. Пошто су обавезе уговорних страна извршаване одмах, није ни било спорова у вези са реализацијом уговора. Стога ових продаја нема забиљежених у нотарском материјалу.³

³ Нотарско судска грађа Котора из XIV вијека је сачувана у трима књигама. Прва и друга књига су штампане (А. Мауер, *Monumenta Cattarenisia I*, Которски споменици, I књига, Загреб 1951, стр. 645; А. Мауер, *Monumenta Cattarenisia I*, Которски споменици, II књига, Загреб 1981, стр. 658). Трећа књига је необјављена и у рукопису има 1586 страна.

За разлику од купопродаја које су остале незабиљежене у архивској грађи имамо и забиљежених купопродаја ствари већих вриједности (накит, метали, со, житарице, вино). Уочљиво је да се у већини забиљежених купопродаја уговорне обавезе странака не извршавају одмах, односно да постоје разни модалитети у погледу њиховог извршавања⁴, да се као уговорне стране појављују домаћи трговци⁵, али знатно више и чешће страни трговци⁶ или которска општина,⁷ и да се као мјеста извршавања обавеза често помињу мјеста и градови ван територије которске општине⁸.

Постојање писмених исправа о купопродаји не значи да су ови уговори закључивани у писменој форми, тј. да се она захтијевала као обавезан и неопходан елеменат закључивања самог уговора којим су од момента уписа у нотарске књиге почињала права и обавезе странака у погледу испуњења уговорних обавеза. Исправа о купопродаји са прецизираним обавезама странака није имала диспозитиван карактер, јер са њом није правни посао постао перфектан. Одлучујући тренутак у склапању купопродаје није састављање исправа, јер постојање исправе као нужне форме за закључивање уговора о купопродаји покретности статутом није прописано. Нотарске исправе ове врсте прије можемо везивати за постојање све евидентније потребе за правном сигурности, која се у условима интензивираних трговине у средњовјековном Котору неминовно намеће. Брзина пословања и сигурност захтијевале су писмену исправу као доказно средство, па се сматрамо, справом може рећи да је управо због олакшавања доказивања уведена пракса прављења писмених уговора код нотара приликом продаје покретних ствари већих вриједности. За закључивање уговора је, дакле, био довољан споразум странака о предмету и цијени. Странке нијесу биле обавезне на писмену форму закључења уговора. Ако се пак исправа о послу сачини и уведе у нотарске књиге, онда она у случају спора олакшава положај странака јер служи као доказно средство (*cartula securitatis*).

О усменој форми закључења уговора посредно можемо сазнати из статутарне одредбе о капари (*de Arrhis dandis pro mercationibus faciendis*)⁹. У тој одредби је законодавац прописао... „да ако неко са неким сачини споразум (*concordium fecerit*) о неком) послу, онда за тај споразум даје један солар као капару (*det unum solarum pro arrhis*); ако до посла не дође јер су онај

⁴ А. Mayer, *Monumenta Catarensia I* (которски споменици), Загреб 1951. исп. 821, 280, 298, 780, 866, 70, 169, 1027, 222.

⁵ А Mayer, *Monumenta Catarensia I*, исп. 280, 298; А. Mayer, *Monumenta Catarensia II*, испр. 329.

⁶ А Mayer, *Monumenta Catarensia I*, исп. 821, 70.

⁷ А. Mayer, *Monumenta Catarensia I*, исп. 169, 222, 780.

⁸ А. Mayer, *Monumenta Catarensia I*, исп. 821, 903.

⁹ *Statuta et leges civitatis Cathari, Venetiis 1616, cap. 298.*

или они који су капару примали поступили другачије (*dati vero arrhis si quis ex partibus contrafecerit*) и то се свједоцима докаже, онда ће они платити лицу које је дало капару (*parti observanti*) десет перпера. . .". Давање капаре није, како произлази из стилизације ове одредбе, обавезно као саставни дио форме за закључење уговора о купопродаји покретних ствари. Ако би капара била обавезна, онда у тексту нормe не би стајала условна клаузула за њену примену »*quod si quis concordium fecerit*«, већ би диспозитивни дио нормe био наређујући као што је то у другим члановима статута који су обавезујућег карактера (*ordinamus quod. . .*). Странка је могла приликом склапања споразума о неком правном послу дати капару ако је то жељела, али није била по статусу обавезна на то.

Правна пракса о форми закључења уговора о купопродаји покретних ствари у осталим приморским градовима има у односу на которску мања или већа одступања. Она су условљена сплетом разних околности, међу којима одлучујуће чине оне везане за правну традицију и локалне прилике подручја. Развијеније средине су већ почетком XIV вијека чак и статутарно пописале састављање исправа које служе као доказно средство о склопљеном послу. Тако је нпр. у Дубровнику за све купопродаје којима продавац кредитира купца за суму од 10 или више перпера обавезно саставља исправе.¹⁰ У неким срединама је, као и у Котору, исправа била обавезна форма за склапање правног посла само када су у питању непокретности,¹¹ док је постојање исправе о продаји покретности зависило од воље странака. Евентуално састављена исправа је у случају спора имала доказни карактер¹². У Сплиту је статут прописивао јавну исправу као форму за закључивање уговора увијек када је предмет продаје ствар чија је вриједност већа од двадесет венецијанских либри.¹³ За истарско правно подручје важе различита правила, почев од оних којима се уговор склапа реалном предајом, традицијом ствари или давањем капаре, до оних којима се састављање исправе о послу мора оснажити потписом протестата.¹⁴

Особиту вриједност у средњевјековним приморским градовима су имали бродови, лађе и барке као врло важна транспортна средства. С обзиром на то очекивати је било да је за промет тих ствари у Котору важио посебан поступак као и у другим комуна-

¹⁰ Ј. Даниловић, *Облигационо право у средњовјековном Дубровнику*

¹¹ А. Веуес, *Statut grada Zadra iz 1305. godine*, Вјесник државног архива у Ријеци, Ријека 1954, св. II, стр. 659.
у XIII и XIV веку, Београд 1957, стр. 203.

¹² А. Цвитанић, *Средњовјековни статут брачке комуне*, Супетар 1968, стр. 66.

¹³ А. Цвитанић, *Правно уређење сплитске комуне*, Сплит 1964, стр. 143.

¹⁴ Л. Маргетић, *Основи истарског обвезнога права*, Загреб, Јазу, РАД бр. 433, стр. 4-9.

ма, нпр. у Дубровнику гдје су ове ствари скоро изједначаване са непокретностима и имале исти правни режим приликом продаје.¹⁵ Међутим, низ докумената пружа другачију слику. Статутом није била прописана посебна форма закључења овог уговора која се среће у дубровачком праву. То потврђују, иако малобројне, и нотарске исправе о продаји бродова.¹⁶ Упоређујући ове исправе са онима о продаји покретних ствари већих вриједности у којима је извршавање обавеза уговорних страна имало разне модалитете у погледу предаје ствари, начина одређивања исплате цијене, уочавамо да је код продаје бродова склапање уговора, плаћање и преузимање предмета купопродаје обављано истовремено. Стога су усмени споразум странака и неформална предаја ствари били довољни за настанак уговора. Закључивању уговора су, судећи по исправама, присуствовали свједоци, један или више њих.¹⁷ Својим присуством они су вјероватно потврђивали купцу да је ствар која се продаје у својини пролазца. Састављање писмена о учињеној продаји, које налазимо у нотарским књигама, треба схватити као настојање уговорних страна, прије свега купца, да се у случају спора користи исправом која му је у датим приликама једноставније и сигурније средство доказивања од свједока. И у овом случају је уговор неформалан, закључује се без исправе, а ако се пак она по закљученој продаји сачини — има доказну снагу.

Зашто је за овакве продаје важио у Котору поступак битно различит од онога у Дубровнику тешко је поуздано рећи. Неке специфичности локалне природе су вјероватно опредијелиле которског законодавца да ова питања не регулише статутарно. Оно што се сигурно на основу постојећих исправа може тврдити јесте да су забиљежене купопродаје бродова биле изузетно ријетке (свега четири) и да се само у једној од њих као продавац јавља Которанин.¹⁸ Изгледа да су заједничка улагања бродова и подјела добити са трговцима из других градова више интересовале Которане него продаја сопствених транспортних средстава.¹⁹ Извјесно је и то да би законодавац, да је промет ових добара стварао тешкоће у пракси, реаговао као што је то учинио када је био у питању промет непокретности. Стога сматрамо да статутарног регулисања продаје нема, с једне стране, зато што и није било неких посебних потреба за тиме (није било нарочитих злоупотреба и других проблема који би навели законодавца да то чини), а с

¹⁵ Ј. Даниловић, *op. cit.*, стр. 212.

¹⁶ А. Мајер, *Monumenta Catarensia I*, исп. 223, 224; *Monumenta Catarensia II*, исп. 877, 878.

¹⁷ А. Мајер, *Monumenta Catarensia II*, исп. 877. У овом случају закључењу уговора присуствују чак четири свједока.

¹⁸ А. Мајер, *Monumenta Catarensia I*, исп. 223.

¹⁹ А. Мајер, *Monumenta Catarensia I*, исп. 224; *Monumenta Catarensia II*, исп. 877, 878.

друге — да се Которанин који је могао куповати бродове (имућнији људи, јер су бродови били велике вриједности) радије одређивао да брод купи у неком другом приморском центру и да прави њиме профит него да га продаје у сопственом граду.

Продаја животиња тзк. крупног зуба, покретних ствари које су биле од виталног значаја за живот становника приморских комуна и које су управо због тога у многима статутарно регулисане,²⁰ није поменута у которском статуту, а нема је забиљежене, изузев у једном случају, ни у архивским књигама.

Одговорити на питање зашто је то тако као и тумачити низ других питања која се нужно намећу тешко је управо због недостатка извора о овом питању. Прописи који се односе на ту проблематику у другим средњовјековним комунама упућују нас на могуће правце у тражењу одговора. Због близине и сталне повезаности Будве и Котора одредили смо се да одговор прије свега тражимо у одредбама будванског статута које регулишу ова питања. Не баш јасна и потпуно прецизна будванска статутарна регулатива о куповини животиња крупног зуба односи се на форму закључења као и на начин рјешавања ситуација у тзв. споровима са „страним елементом” који се могу појавити када је у питању продаја туђе животиње.²¹ Постојање овакве одредбе у Статуту, посебно посматрано кроз поступак доношења и мотивацију настанка многих статутарних одредби у средњовјековним градским срединама, недвосмислено указује да је продаја животиња у средњовјековној Будви била развијена и да је у свакодневnoj пракси било доста проблема у продајама са страним елементом, што је и навело законодавца да је регулише. У тзв. продајама са страним елементом, појам „странац” везује се за све оне који су ван Будве, односно све оне који нијесу њени становници а долазе повремено у град. Можда је ова одредба о споровима са странцима код куповине животиња донијета управо због Которана, који су били упућени на Будву као трговачко средиште продаје животиња крупног зуба. „Главни” странци су у Будви били могуће Которани, који и нијесу имали распрострањенију продају животиња. Такав суд формирамо на основу још двије ноторне чињенице. Прва је да се продаја животиња у Будви по статутарним прописима могла обављати уз присуство свједока искључиво на градском тргу у одређене пазарне дане, гдје су обављане и све друге продаје.²² Друга је да је таква пракса била и у другим градовима. Вјероватно би у средњовјековном Котору, да је у сва-

²⁰ Stat. Bud. cap. 157; уп. Ж. Бујуклић, *op. cit.*, стр. 185—189; Stat. Spal. cap. 7; уп. А. Цвитанић, *op. cit.*, стр. 145-146; Stat. Brachie, cap. 8; уп. А. Цвитанић, *op. cit.*, стр. 148; Л. Маргетић, *Средњовјековно хрватско право*, Загреб, Ријека, Чаковец 1983. стр. 38-40.

²¹ Stat. Budve, cap. 157; уп. Ж. Бујуклић, *op. cit.*, стр. 185—189.

²² Д. Лаковић, *Ветеринарско сточарски елементи у средњовјековном статуту града Будве*, Титоград 1977; уп. Ж. Бујуклић, *op. cit.*, стр. 185.

кодневном промету било заиста учесталијих продаја животиња, што би се с обзиром на развијеност града као средишта привредног живота могло очекивати, уследио правни пропис који је регулише. Ако претпоставимо да је продаја и била, али да су се одвијале усмено по „старим обичајима” па није имало потребе за статутарним регулисањем, онда је тешко објаснити чињеницу да о оваквим продајама макар у вези са извршавањем уговорних обавеза које, судећи по важности и вриједности свих ствари, нијесу мале и вјероватно нијесу одмах извршаване бар када је у питању исплата цијене, нема спорова у пракси. Једини податак из Которског архива у којем има помена о купопродаји животиња крупног зуба иде у прилог тези да су Которани куповали ове животиње у другим центрима. Податак смо пронашли у судском спору из 1333. године који се води између Ивана из Бара и његовог пуномоћника ради наплате новчаног износа од 26 перпера. Иван као тужилац терети пуномоћника да му није предао горе наведени износ који је примио од Грубе Белина из Котора на име куповине цијене за коња којег је Иван продао Груби.²³ Шта на крају свега овога закључити? Чини се да можемо рећи да Которани нијесу могли у свом граду, иако средишту продаје роба развог асортимана, имати у потребној мјери све оно што им је у све сложенијим трговачким и другим пословима било неопходно, те да су били оријентисани на трговину у ближним или пак нешто удаљенијим центрима.

3. — Тржишна ограничења код продаје покретних ствари

Развијена трговина покретним добрима у унутрашњој и спољној трговини²⁴ прецизно је Статутом регулисана, претежно нормама интервентне природе. У принципу слободно располагање и продаја покретних добара статутарно је ограничавано у два правца. Један је усмјерен на заштиту општег интереса града као цјелине. У том смислу су доношене одредбе којима се осигуравало редовно, несметано и уредно снабдијевање града неопходним

²³ A. Mayer, *Monumenta Catarensia I*, исп. 1048 („... vendidi unum eum Grube de Belia...”)

²⁴ У унутрашњој трговини сарађивали су с једне стране грађани, тј. властела, ситни трговци и занатлије, а са друге сељаци — кметови. Док су кметови износили на тржиште поврће, воће, дрво и друге предмете свакодневно потрошње и тако учествовали у продаји која се усмено одвијала и за коју је везана ситна зарада, властела и богати пучањини су у својим рукама имали продају вина и жита, држали су дућане и били закупци општинских дажбина. Винопрадарство и продаја соли су били најиздашније привредне гране што је лако уочити из разних царинских мјера које се одnose на увоз и извоз вина и соли. — Види о томе детаљно: И. Синдик, *Комунално уређење Котора у другој половини XIII и XIV вијека*, Београд 1950. САНУ, Посебна издања, књ. CLXV, стр. 70

прехрамбеним производима. Други правац је везан за заштиту економских интереса владајућег слоја и Општине у спољној трговини важним извозним добрима. Бројним нормама такве врсте уређују се промет ствари на начин и у оном обиму који одговара Општини и класи која је на власти.

По својој садржини и с обзиром на материју коју регулишу статутарне одредбе о тржишним ограничењима сврстали смо у три групе:

а) прописи који се односе на унутрашњу трговину и одржање реда на пијацама приликом продаје основних животних намирница и осталих ситних ствари. — Одређена су прецизно мјеста на којима се могла одвијати продаја, као и вријеме продаје.²⁵ Нарочито је био разрађен поступак састављања роба у промет и убирања разних дажбина (трошарина).²⁶ Статут садржи и прописе о цијенама одређених производа²⁷ и правила о употреби општинских мјера.²⁸ Регулисана је продаја у месницама и гостионицама,²⁹ а прописан је и стандард производа намијењених продаји,³⁰

б) прописи којима се регулише промет житарица као виталних производа у унутрашњем промету и важних извозних роба. — Прецизно су одређена мјеста за продају жита и његова цијена.³¹ Регулисања су питања препродаје жита,³² предвиђен је и посебан поступак за продају жита ван града за коју се морала добити дозвола градских служби. Слиједи потом и низ ограничења у погледу лица која могу куповати жито, као и количина која је дозвољена за куповину.³³ Пооштрене мјере у трговини житарицама ван општинских граница указују да их у Котору XIV вијека није било у изобиљу и да се законодавац определијелио за укидање либералније трговине и извоз жита у друге крајеве првенствено из тог разлога;

в) највећи број статутарних тржишних ограничења посвећен је главним извозним предметима, вину и соли, што је, с об-

²⁵ Stat. Cath., cap. 348, De fructibus vendendis,

²⁶ Stat. Cath., cap. 321, De balentiis Comunitatis.

²⁷ Stat. Cath., cap. 179, De oleo vendendo, ultra dous grossos canatellam.

²⁸ Stat. Cath., cap. 329, De mensuris vini et olei vel aliarum rerum sint aequales illarum quae sint incisae in platea Comunitatis.

²⁹ Stat. Cath., cap. 95, De tabernis in quibus venditur vinum post tertium sonum campane; Stat. Cath., cap. 323, De vendentibus carnes in domo sua.

³⁰ Stat. Cath., cap. 324, De grano et aliis victualibus non emendis; Stat. Cath., cap. 340, De melato, Stat. Cath., cap. 310, De Caseo et bestiis od Civitatis alias non portandis.

³¹ Stat. Cath., cap. 335, De Catharino vende bladu in domo sua.

³² Stat. Cath., cap. 334, De grano et alijs victualibus emendis; Stat. Cath., cap. 397, De grano, seu blado quod non possit vendi carius quam primo venditor posuerit.

³³ Stat. Cath., cap. 180, Quod forensis grossam vel victualia emere non possint.

зиром на њихов значај и приходе који дају Општини и которској властели, разумљиво. Тим статутарним одредбама се прије свега жељела сузбити врло присутна како спољња тако и унутрашња конкуренција.³⁴ У том смислу су посебно интересантни прописи о забрани продаје страног вина у Котору и на простору између Будве и Котора,³⁵ у Брскову³⁶ и забрана продаје домаћег вина ван Котора (на територији која се налази између Будве и Котора).³⁷ Ради заштите сопствених интереса Општина је на продају вина обезбјеђивала и заштитним царинама.

Продају соли у граду Општина је обављала тако што ју је давала у закуп которским трговцима. Предмет продаје била је сва со преко количине од 600 модија годишње, која је била одређена за домаћу потрошњу у граду и која се дијелила по старом обичају »рго capitali«.³⁸ Цијену соли је одређивала Општина, а била је јединствена за све трговце који продају со у Котору и Рисну, мјестима гдје је продаја соли била једино и дозвољена.³⁹ Општина је имала право и на дио соли коју њен грађанин узме у закуп у Будви.⁴⁰ У производњи и продаји соли српски владари су имали одређених повластица у Котору, што је за которске трговце било оптерећење које су по сваку цијену жељели елиминисати. У том смислу је врло важна одредба 308 которског Статута, по којој је Општина, у случају да српски владари отворе ново тржиште соли на простору од Котора до Рисна, имала право да одреди цијену соли и право на продају једне трећине соли произведене у тим мјестима.

У тржишним ограничењима којима се ред на пијацама и регулише продаја житарица, вина и соли запажа се Статутом прописана могућност подизања популарне тужбе, „као права сваког грађанина да у законом предвиђеним случајевима оптужи онога ко се огреси о законске прописе“.⁴¹ Право на подизање популарне тужбе у Статуту се изражавало ријечима »salvato bando Uperperorum... cum medietas Committis et alia Communitatis

³⁴ Stat. Cath., cap. 308 («Nos communitatis Cathari, attendentes ut bonus status Civitatis nostrae non miniatur, eo quod multi qui emebant salem, procurabant facere contra civitatis, volentes ponere dictum salem ad vendendum carius quam valebat...»).

³⁵ Stat. Cath., cap. 338, De vino quod non advehatur de foris.

³⁶ Stat. Cath., cap. 339, De illis qui vineum de aliis portibus portaverunt ad Brisconiam.

³⁷ Stat. Cath., cap. 337, De vino quod non advehatur de foris; Stat. Cath., cap. 338, De vino advecto de foris ad vendendum in districto nostro.

³⁸ Stat. Cath., cap. 312, De sale quid teneamus dividere inter nos.

³⁹ Stat. Cath., cap. 309, De marcato salis quod nullus vendat salem nisi in civitate Cathri et in Raseno.

⁴⁰ Stat. Cath., cap. 311, De marcato salis in Budua.

⁴¹ Ј. Даниловић, *Популарне тужбе од римског до савремених права*, Институт за правну историју, Београд 1966, стр. 138.

et accusatores«⁴² или „... medietas sit Communitatis et aliis accusatores cum Curia”.⁴³ У сваком од предвиђених случајева подносилац популарне тужбе је по правилу награђиван половином фиксне суме на коју је гласила санкција за учињени прекршај.⁴⁴ Друга половина је припадала општинској благајни,⁴⁵ или службеницима који контролишу промет, или судијама и Општини.⁴⁶

Ограничења у продаји покретних ствари и популарне тужбе присутне у правима других приморских градова у основи су регулисани на исти начин као и у Котору. Иако је нпр. будвански Статут садржао низ тржишних ограничења у продаји покретних ствари којима се регулише ред на трговима, увоз и извоз вина, соли и житарица.⁴⁷ Познавао је и популарне тужбе, иако ни у једној одредби не садржи изричиту наредбу о томе да било које лице може подићи оптужбу против прекршиоца статутарне норме.⁴⁸ Дубровачки статут такође садржи слична тржишна ограничења у свакодневној продаји животних намирница, увозу и извозу соли и других артикала, прописе о општинским службеницима који воде рачуна о трговини у граду, као и могућност подизања популарне тужбе.⁴⁹ И у Сплитском статуту се може наћи низ ограничења у продаји разних покретних ствари намијењених унутрашњој трговини, свакодневној потрошњи и извозу. Посебно мјесто међу ограничењима имају она која се односе на трговину житарицама, вином и сољу.⁵⁰ Она су и у Сплиту била установљена првенствено ради заштите економских интереса комуне.

4. — Предаја ствари

Начин и вријеме извршавања продавчеве обавезе на предају ствари купцу зависило је од врсте предмета који се продаје и споразума странке.

⁴² Stat. Cath., cap. 324, De carnibus ilicifis, et morticanis non vendendis.

⁴³ Stat. Cath., cap. 334, De grano et alijs victualibus emendis; Stat. Cath., cap. 338, De vino advecto de foris ad vendendum in districtu nostro; Stat. Cath., cap. 335, De Catharino vende blado in domo sua.

⁴⁴ Stat. Cath., cap. 335, De Catharino vende blado in domo sua.

⁴⁵ Stat. Cath., cap. 324, De carnibus inlicitis, et morticiagis non vendendis.

⁴⁶ Stat. Cath., cap. 334, 338; Види напомену под бр. 43.

⁴⁷ Stat. Bud., cap. 54, 56, 225, 50, 52, 184, 59, 61, 67, 58, 60, 62, 63, 230, 224, 245, 269, 274.

⁴⁸ Ј. Даниловић, *op. cit.*, стр. 146-148; Види и: Ж. Бујклић, *op. cit.*, стр. 234.

⁴⁹ Stat. Rag., lnb. VIII, cap. 17, 47, 63, 65, 75, 76, 77, 80, 82, 83.

⁵⁰ Stat. Spal., Lib. VI, cap. 19; Lib. IV, cap. 118; Lib. V, cap. 33, 36, 39, 34, 41, 42, 43, 44; Lib. IV, cap. 112. О томе детаљније код А. Цвиганић, *Правно уређење сплитске комуне по Статуту из 1312. године*, Сплит 1964, стр. 144-145, 249.

Код свакодневних усмених продаја на трговинама ова обавеза продавца је извршавана истовремено са тренутком закључивања уговора. Ствар је продавана из руке у руку. Продавац је био обавезан да преда предмет продаје уз поштовање свих статутарних одредби којима се регулисао рад на пијацама и продаја животних намирница.

Приликом продаје бродова ова се обавеза продавца, како смо то већ покушали објаснити код форме закључења уговора, вјероватно извршавала истовремено са тренутком закључења уговора. Такав закључак посредно изводимо и из анализе нотарских исправа. У исправи од 08. 12. 1326. године се констатује склапање уговора о ортаклуку између Франа Фумадија из Задра и Трипуна Буће и Николе Куфетија из Котора. Предмет уговора је лађа за коју Франо Фумади у исправи истиче да је примио (... *confiteor me recepisse* ...) од Трипуна и Николе из Котора за 540 перпера.⁵¹ Овој исправи претходи управо исправа о купопродаји те лађе. Франо Фумади је купио од Николе Куфетија за горе наведени износ (*quingentis et quadraginta perperis*).⁵²

У осталим уговорима о куповини и продаји покретних ствари који су закључивни консенсуално обавеза продавца обично није извршавана са тренутком закључења уговора, већ су уговорани разни модалитети у погледу предаје ствари. То су скоро сви уговори у којима је предмет продаје роба за спољну трговину са испорукама у великим количинама. Престације уговорених страна слиједиле су сукцесивно и након дужег временског рока (неколико мјесеци до пола године) по закључењу уговора.⁵³

Предаја ствари је најчешће вршена у Котору као мјесту закључења уговора. Када је предмет испоруке со, обавеза продавца се састојала у томе да уговорену количину допреми у которску луку као одредиште купопродаје. Преузимање допремљене робе требало је извршити у року од неколико дана по доласку у луку.⁵⁴ Предаја ствари је могла бити уговорана и ван мјест за-

⁵¹ A. Mayer, *Monumenta Catarensia*, I, исп. 224.

⁵² A. Mayer, *Monumenta Catarensia* I, исп. 223. (*Ego quidem Nycola Cuffecti de cataro vendo conduram meam... Francisco Fumadi de Jadra*).

⁵³ A. Mayer, *Monumenta Catarensia* I, исп. 70 (... *usque ad tres menses proxime venturos...*); исп. 280 (... *usque per totum mensem iulli...*); исп. 646 (... *miliare unum usque ad diuidum mensis iunni, milliare aliut per totum iulium et tercium miliare per totum mensem augusti*); Слично је у исправама 780, 1027, 780, 866, 169, 222, итд.

⁵⁴ A. Mayer, *Monumenta Catarensia* I, исп. 280 (Гргур и Петар уговарају са Марином куповину соли и обавезују се да ће пошто Марин допреми со у которску луку, у року од седам дана извршити искрцај и исплатити га (... *Teneamur dictum salem deponderare infra septem dies ipso cathari applicato et sibi satisfacere pecuniam memoratam...*); исп. 70 ... *infra quator dies...*); исп. 169 (... *infra quinque dies...*) Слично и у другим уговорима о продаји соли (A. Mayer, *Monumenta Catarensia* II, исп. 5,244, 261, 321, 376, 431, 1052, 1500, 1269, 1668, 1701, 1738).

кључења уговора,⁵⁵ уком случају исправе не садрже податке о томе када, одн. у којем року допремљена роба мора бити преузета.

Продавац је морао у уговором прецизирано вријеме извршити обавезу предаје ствари, јер је у противном био изложен великом ризику у погледу потпуне реализације купопродајног уговора. Илустративне податке о томе дају двије нотарске исправе из 1331. и 1332. године. Прва је купопродајни уговор између которске Општине и Симона Бивалдија из Задра закључен 27. 10. 1331. године. Из исправе слиједи да је Општина уговорила куповину три хиљаде мјерица соли за сто педесет перпера од Симона, као и позајмицу од 260 перпера с обавезом да робу плати и новац врати продавцу у року од једанаест мјесеци, али само под условом да јој у Котор допреми уговорену робу по назначеној мјери и у одређено вријеме.⁵⁶ Друга исправа од 24. 06. 1332. године пружа податке из којих се може пратити реализација купопродајног уговора закљученог 27. 10. 1331. године. У тој исправи се констатује да Задраин Симон Бивалди моли Судије и Вијеће да преузму уговорену количину соли према купопродајном уговору из октобра 1331. године, а да Општина то одбија са образложењем да је прекорачен рок за продају ствари. Наиме, Симон је допремио у Котор уговорену количину соли не у року који је уговором предвиђен (мај текуће године), него са закашњењем од мјесец дана. Зато Општина и одлучује да сва штета од таквог пада на Симона, што значи да је изгубио новац који је дао на зајам Општини, и за који се она обавезала да ће га вратити ако јој преда робу како је договорено, као и да сви трошкови које је имао (... omnia, dampna, expensasa et interesse, que et quas propter dictum commune incurrere possent...) падају на његов терет.⁵⁷

Пошто су обавезе продавца у погледу предаје предмета продаје извршаване у различитим временским распонима након закључивања уговора, и пошто између времена допремања робе у продајно одредиште и њеног преузимања постоји такође протек времена, обично неколико дана, као врло важно се поставља питање ко сноси ризик за пропаст ствари која је предмет продаје — продавац или купац. Мада у нотарским исправама нема ни-

⁵⁵ A. Mayer, *Monumenta Catarensis I*, исп. 821 (Михо... и Мато... из Котора уговарају са Ђилипом де Мулино да му у првој половини фебруара допреме у Цавтат или Будву сребра за вриједност од 1.000 дуката (concordium pactum et mercatum tale ..videlicet quod ego... Phyllipinus obligor eis dedisse apud Ciuitatem veterem Ragusinam vel Buduam usque ad dimidium mensis februarii proxime venturum...)).

⁵⁶ A. Mayeu, *Monumenta Catarensis I*, исп. 780 (»Nos communitatis Catharensis ad sonum campane... recepisse muto a Symon ...et ad invicem fatemur concordesse... dictus Symon vendo dicte communitati tria miliaria modiorum salis...per totum aprilis, secundum per...)

⁵⁷ A. Mayer, *Monumenta Catarensis I*, исп. 1027 (...petente per predictae iudices et consilium ab eo recipi quandam quantitatem salis, quam dicebat se teneri eisdem ex obligatione cuiusdam publici instrumenti de venditione eiusdem salis inter eos ian facta...).

једног забиљеженог случаја пропасти ствари која је предмет продаје, чиме смо на неки начин ограничени у осветљавању тог питања, сматрамо да је у пракси било таквих ситуација. Подаци из двије нотарске исправе посредно нас наводе на такву могућност. У купопродајном уговору од 04. 12. 1326. године продавац и купац се споразумијевају да у случају ратне опасности (... habebimus gnegram) не постоји обавеза продавца (... non posse portare...) на предају ствари, тј. на допремање уговорене количине соли.⁵⁸ У другој исправи о купопродаји из 1337. године се наводи да је продавац за случај (quo casu maris tantum si evenitit contrarietas) да су лоши временски услови у Бокотторском заливу у вријеме назначено за предају робе имао обавезу одн. право да робу дозначи у накнадном року од петнаест дана.⁵⁹ Овакве клаузуле значиле су да продавац у свим случајевима околности независних од његове воље, оних на које он није могао ничим утицати а које су довеле до немогућности испуњења или пак неблаговременог испуњавања обавезе, не сноси одговорност. У тим случајевима он не би био кажњен, нити би на њему биле примијењене ригорозне уговорне клаузуле и глобе, којима су се иначе купопродајни уговори осигуравали. У свим другим случајевима, у тзв. скривљеним ситуацијама, било би логично да је у примјени римско правило да ризик за купљену ствар од тренутка закључења уговора па до њене предаје, ако се ради о куповини генерично одређених ствари, пада на продавца. У свим купопродајним уговорима гдје се ради о испоруци роба за трговину навелико управо се радило о стварима *emptio ad mensuram* чија својина прелази на купца тек када се из одређене залихе издвоје одмјеравањем. Тај тренутак је везан за преузимање допремљене робе из которске луке.

Обезбјеђивање предаје ствари у уговореним роковима вршено је путем казни и глоба предвиђених у самом уговору. Продавац је у прецизирано вријеме, одређено мјесто и уговорен начин требало да изврши преузете обавезе, јер му је у противном слиједила уговорена казна и глоба. Оне су пеналног карактера, изражене у фиксном новчаном износу и врло високе (двјеста,⁶⁰ триста,⁶¹ па до петсто перпера).⁶² Ригорозне клаузуле обезбјеђења и велике глобе у корист Општине и појединаца, у којима се у знатној мјери осјећа прекоморски утицај из развијених италијанских комуна, биле су довољан гарант да се уговорене обавезе у свакодневној пракси испуњавају. Али није, изгледа, било увијек тако, о чему свједоче подаци из нотарских списа из 1332. го-

⁵⁸ A. Mayer, *Monumenta Catarensia I*, исп. 222.

⁵⁹ A. Mayer, *Monumenta Catarensia II*, исп. 1500, 05.03.1377 (... dicitus terminus sit prorogatus deinde ad quindecim dies tunc proxime venturos...).

⁶⁰ A. Mayer, *Monumenta Catarensia I*, исп. 70, 169, 280.

⁶¹ Исто, исп. 222, 780.

⁶² Исто, исп. 646.

дине. Которска општина (*consilium Gatarense*) окупљена »*ad solum catrapae*«⁶³ наређује градским судијама да при исплати дугова млетачким трговцима суде мимо и не обазирјући се на Статут (... *preter statutum iudicarent ipsonon observato*...). Тиме се руководи зато што је увидјела велику опасност (*periculum*) која Котору пријети од Млечана због тога што которски грађани нијесу »*persolutum de eorum debitis, que habebant*«.⁶³

5. — Исплата цијене

У свакодневним продајама пољопривредних производа на трговима је своју обавезу исплате купљене робе извршавао одмах, тренутком куповине. Цијена је била тачно одређена, изражена у перперима или мањим новчаним јединицама. За најзначајније пољопривредне производе цијена је била Статутом одређена, а за неке и максимирана. Ситнији пољопривредни производи, чију цијену Статут није регулисао, процењивани су непосредно у тренутку предаје ствари. И у осталим уговорима о купопродаји покретних ствари гдје се цијена плаћа одмах након продаје ствари (лађе, бродови), одређивање цијене, изражене у новцу, зависило је од погодбе странака. У уговорима гдје се обавезе странака не извршавају одмах цијена је, како показују исправе, одређивана различито — некад за читаву ствар, а некад за јединицу мјере. По јединици мјере плаћани су со и метали, а за остале производе цијена је уговарана за укупну вриједност ствари.⁶⁴

Исплата цијене је, осим у новцу, могла бити уговорена и у другим платежним средствима онога доба — сребру, злату, воску. Уколико је уговорена исплата у злату или сребру, у уговору су обично уношене клаузуле којима се одређивало да квалитет ових платежних средстава мора бити контролисан. О њиховом квалитету изјашњавали су се по посебном поступку, угледни трговци града и градски златари.⁶⁵ Вриједност ових платежних средстава одређивана је на основу њиховог важећег течаја у граду у тренутку исплате цијене.⁶⁶

⁶³ Исто, исп. 1016, 09.07. 1332.

⁶⁴ Исто, исп. 866 (... *salis pro crossis... modium:..*), исп: 298 (... *slovere et dare centum et quinquaginta dous perperos Venetorum grossorum...*).

⁶⁵ A. Mayer, *Monumenta Catarensia I*, исп. 70 (... *et nos Nycola et ...teneamur dictum sale recipere et... soluere dictam pecuniam in argento, quem dixit Marinus Mechse esse banum...*).

⁶⁶ A. Mayer, *Monumenta Catarensia I*, исп. 169 (... *soluere pecuniam memoratam aut in argento pro duodecim perperis uel cera secundum cursum terre...*); исп. 280 (... *satisfacere pecuniam memoratam in argento fino, cera et grossis Venetorum eo modo, quo cursus ipsorum erit in cataro...*).

Исплата цијене код уговора о купопродаји навелико слиједила је обично након предаје ствари или пак касније, након неколико дана, недјеља или мјесеци.⁶⁷ Цијена је могла бити дјелимично примљена приликом закључења уговора, или испред уговорене продаје предмета продаје, како је то нпр. било у уговору између Марина Мекше из Котора и Франа Фумадија из Задра. Они су закључили купопродајни уговор у коме се Франо обавезује да ће донијети дрвену грађу у Котор и предати Марину по цијени од 151,5 перпер, а Марин да ће му уговорену цијену платити. У наставку карте се истиче да је »Franciscus confiteor ad presens recepisse« осамдесет перпера.⁶⁸ Забиљежене су и исправе у којима је цијена исплаћивана унапријед. Првобитни уговор између Филипа де Мулино и Марка Абрае и Миха Спиде из Котора о томе да ће Филип до средине фебруара наредне године дати за неко сребро 1000 дуката⁶⁹ је, како се види из исправе од 27. 11. 1332. године,⁷⁰ реализован је тако што пуномоћници продаваца примају од купца Филипа де Мулино 1.000 златних дуката, за који новчани износ су се обавезали да ће му у року од пола године предати одговарајућу количину сребра уговорене вриједности. У уговору није одређено да купац може на рачун продавца наћи негде друго ствар у случају да му на договорени начин иста не буде предата. Веома строга казна од двјеста перпера и на тај износ добит од 6⁰/₁₀ за неиспуњење обавезе су одговарале купцу и у довољној га мјери обезбјеђивале за случај да му уговорена ствар не буде предата.

Када се као продавац соли јавља которска Општина а купци су Которани, прецизније которски трговци као закупци, уговорена цијена је, како показује нотарски материјал, плаћена одмах по продаји ствари.⁷¹ Которски трговац као купац и истовремено продавац закупљене соли био је заштићен од продавца (Општине) у погледу штете која би накнадно произашла усљед тога што је Општина другачије поступила у погледу одређивања цијене соли него како је уговорено, тј. ако би снизила цијену соли испод оне по којој је закупцу продала или повећала изнад оне коју му је као новом продавцу одредила и ограничила. Илустративан примјер примјене овог правила пружа уговор од 03. 01. 1332. године закључен између которске Општине и Трипуна Буће, најуглед-

⁶⁷ A. Mayer, *Monumenta Catarensia I*, исп. 222 (...dicti salis sibi soluere medietatem solutionis ipso exlonerato, et aliam medietatem ad festum imitri proxime venturum...); исп. 280 (...teneamur dictum sale deponderare infra septem dies ipso catari applicato et sibi satisfacere pecuniam memoratam...). Слично у исп. 866, 169.

⁶⁸ A. Mayer, *Monumenta Catarensia I*, исп. 298.

⁶⁹ A. Mayer, *Monumenta Catarensia I*, исп. 821, 20.11. 1331.

⁷⁰ A. Mayer, *Monumenta Catarensia I*, исп. 903.

⁷¹ A. Mayer, *Monumenta Catarensia I*, исп. 866 (...eidem Triphoni soluere... totum...).

нијег и најбогатијег которског властелина. Општина је продала Трипуну 1.761,5 мјерицу соли по 14 гроша мјерицу, а дозволила му да је продаје по 18 гроша, уз обавезу да у случају да снизи цијену соли испод осамнаест гроша накнади Трипуну сву штету коју би он од тога имао (тзв. *lucrum caesans*).⁷²

6. — Закључна разматрања

Уговор о куповини и продаји покретних ствари у градском праву Котора у XIV вијеку, реконструисан на основу одредби которског Статута и нотарских исправа, намеће закључак да овај уговор у односу на уговор о купородаји у римском праву показује одређена одступања, иако су у низу особина подударности уочљиве. Та су одступања условљена, с једне стране, различитошћу економских добара која су предмет уговора о купопродаји, а са друге, и специфичним условима живота и развитка средњовјековне комуне. У њима су присутни елементи локалног права.

У погледу форме уговор о купопродаји покретних ствари у унутрашњој трговини регулисан је на исти начин као у римском праву. Сагласност воља уговорних страна о предмету и цијени рађала је уговор. Никакве друге форомалности нијесу захтијеване. Обавеза настаје за обе стране споразумом воља (*consensus*) који се може изразити само усмено или се о томе може изразити само усмено или се о томе може сачинити и писмено, што зависи од воље странака. Ситна свакодневна продаја пољопривредних производа регулисана је тржишним обичајима. Начин закључивања таквих купопродаја исти је као у претходно наведеном случају, само што су законски прописи такав споразум и слободу донекле ограничавали.

Низ тржишних ограничења у продаји покретних добара донијетих ради заштите економских интереса града и градске властеле имало је типична локална обиљежја која су се, због сличног географског положаја, који их је оријентисао на трговину и поморство, сличних фаза друштвено-економског развитка, близине и сталне повезаности, могле наћи и у правима осталих приморских градова.

Уговор о куповини и продаји покретних ствари од великог економског и друштвеног значаја, које су првенствено намијењене спољнотрговинској размјени и трговини Котора, садржи низ

⁷² Исто (... et quod si dictam salem nos communitas prelibata velle-
mus descendere ad minus pretium decem et octo grossorum predictorum,
totum illud minus dicto Triphoni pro quolibet modio satisfacere...).

правила *ius commune*, римског права које је примјењивано у живом трговачком промету у италијанским и другим развијеним медитеранским градовима. То се нарочито односи на средства обезбјеђења извршења уговора, која су била специфична у односу на остале начине обезбјеђења, посебно зато што су уговарана у врло високим новчаним износима. Брзина закључивања послова и сигурност уговарања и извршавања преузетих обавеза условила је коришћење писмених докумената, исправа (*acta*) као доказног средства у евентуалним спорним ситуацијама.

Невенка Богојевић-Глушчевић